

Eötvös Loránd Egyetem Pedagógiai és Pszichológiai kar
Neveléstudományi Doktori Iskola
Elméleti-történeti Pedagógia alprogram

Életreform – Mozdulatművészet – Empátia

A doktori (PhD) disszertáció téziséhez

Tresó-Balogh Janka

Témavezető: Prof. Dr. Németh András, egyetemi tanár, ELTE PPK
Társ-témavezető: Prof. Dr. Bernáth László, egyetemi tanár, ELTE PPK

2021

Budapest

1. A témaválasztás indoklása

A kutatás témáját a szerző egy korábban megvalósított művészeti projektjének („Táncoló természet”, 2014, CEU) és a természetben folytatott táncpedagógiai tapasztalatai inspirálták. Eredetileg a cél csupán a természethez való közelség élményének átélése volt a tánc folyamatában, ez az élmény azonban egy olyan reveláció erejű megtapasztalásnak bizonyult, amely nyomán érdemesnek látszott megvizsgálni ennek az élménynek az összetevőit. Jelen dolgozat az Eötvös Loránd Tudományegyetem Pedagógiai Kar Neveléstudományi Doktori Iskola Elméleti és Történeti Programja, valamint a Történeti, Elméleti és Összehasonlító Kutatócsoport keretében folytatott reformpedagógia és az életreform-mozgalmak kapcsolatával foglalkozó OTKA projekt keretében készült.

A természetben folytatott tánc megtapasztalása felhívta a figyelmet arra is, hogy a színház és a próbaterem hagyományos, dobozszerű, jól kiszámítható közegéből a valóságos természeti környezetbe áthelyezve változik a tánc természete, és a környezettel való empátikus kapcsolat átélése következtében a tánc élménye is. Ez a változás összetett esztétikai és mentális élményt hoz létre: a táncos egyfelől alakítja és érzékeli saját testének mozgását, másfelől természetközeli energiákból merít erőt és szellemi inspirációt a táncához, emellett annak fizikai megtapasztalását is átéli, hogy mozgásával a természeti környezet szerves részét alkotó lény. A tánc ebben a munkában egy adott környezeti tér és környezeti elemek ihletésére jön létre ugyan, de nem azok vizuális újratereemtése a cél. Nem egyszerű imitációval történő hasonlóság teremtése a cél, hanem a természeti környezettel való érzelmi, kognitív, kinesztetikus azonosulás. Ez egyfajta belső kommunikációban valósul meg, amely mindig intenzív beleéléssel történik és sajátos liminális formát, illetve határátlépést jelent, ami egyben a hétköznapi én feladásával megy végbe. A táncos mintegy belső helyet teremt lelkében az azonosságélmény befogadására, majd a tánc után a hétköznapi környezetébe visszatérve feldolgozza az új élményt. Az azonosságélmény során létrejöhetnek vizuális formai hasonlóságok, a környezetre emlékeztető mozgások, de ezek bizonyos fokig öntudatlanok és improvizatívok, a hasonlóságok nem eltervezettek.

A dolgozat az Életreform – Mozdulatművészet – Empátia kapcsolatát vizsgálja, ennek megfelelően központi témái: a természeti környezetbe helyezett tánc elméleti-történeti háttere (2-5. fejezet), továbbá ennek gyakorlati megvalósulása és a természeti környezetben folytatott tánc eredményeként megtapasztalt empátia lehetőségei a táncművészeti nevelésben (6. fejezet). Ez utóbbihoz tartozik egy empirikus vizsgálat, amelyben feltárjuk a természeti környezetbe helyezett tánc sajátosságait: a táncos test élményeit a test-tér-idő dimenziójában.

2. A téma aktualitása és pedagógiai jelentősége

A természetben folytatott táncmozgást napjainkban Magyarországon többnyire csak terápiais célra alkalmazzák (*Merényi Márta*), és bár megjelenik az előadóművészetben is (*Bata Rita: Áramlás, Mediawave Fesztivál, 2015*), nincs rendszeres jelleggel beépítve a hazai közoktatás professzionális táncművészképzésének tantervébe. Ez az iskolán kívüli fakultatív programokban és táborokban kaphatna helyet, de ennek a gyakorlatnak az elterjedése sem érzékelhető széles körben és rendszeres jelleggel, pedig az erőteljes táncos jelenlét és egyéniség fejlesztését jelentősen segítené. Világszerte azonban vannak ismert törekvések erre, különösen a butoh tánc jeles képviselői által (*Atsushi Takenouchi, Anita Saij, SU-EN*).

A művészi kifejezőerő és az ehhez kapcsolódó empátiás készségek fejlesztésének társas közege a táncművészképzésben a tantervi drámapedagógia és színészmesterség órák. Ezekkel szemben a természetbe helyezett tánc az élményeknek olyan szintű megtapasztalását teszi lehetővé, amelyben az egyén a természettel harmonikus mozgásában a szokatlan környezeti elemek mintázatainak figyelembevételével perspektívaváltásra, azaz empátiás kapcsolat kialakítására, és folyamatos önreflexióra kényszerül. Ez utóbbi folyamata a tánc után sem szűnik meg, hanem kihat a táncos identitás, testtudat és öntudat feltérképezésére, valamint megteremtheti az indirekt tanulás természetes haladási folyamatát. Hasonlóan más készség jellegű tudás megszerzéséhez, az egyéni tanulás itt is egymásra épül, és egymást szilárdítja meg az új és a régi tudás, emiatt a fejlődés fokozatos lehet. A fejlődés itt igazodik ahhoz, amennyit a személyiség egyszerre fel tud fogni, például a testtudat feltérképezésében, és ez érzelmileg biztonságosabb. Ez utóbbi azt jelenti, hogy a természeti környezet mint empatikus tükör érzelmi ítéletalkotástól mentes visszajelzésekkel készítet új felismerésekre, és nem hordozza magában a társas kapcsolatok közegében fennálló érzelmi veszélyeket.

A természettől, a társaktól és az önmagától eltávolodott ember számára a visszatérés és újrakapcsolódás a környezethez olyan spirituális élményt nyújthat, amely fokozza a művészi inspirációt, a kreativitást, és pozitív fiziológiás hatásai révén hozzájárul az életminőség javításához is. A természetben folytatott tánc a személyiség általános kompetenciái mellett a szakmai kompetenciák széles körének fejlesztését is lehetővé teszi.

A mai kortárs tánc megköveteli a táncosok magas szintű testi, szellemi és szakmai tudatosságát, amelyben a reflektív gondolkodás mellett az empátiának is jelentős szerep jut. A reflektív gondolkodás segíti a táncos öntudat és identitás fejlődését, valamint az alkotói egyéniség kibontását. Az empátiás készségek hozzájárulnak a táncos szerepformálásában a művészi kifejezőerő fokozásához és az egymásra figyeléssel a többszemélyes koreográfiában a kifejezés szinergiás hatásához. A hiteles szerepformálás folyamata analitikus és beleérző figyelem

összpontosítást, a képzelőerő és az érzelmi emlékezet aktivizálását, valamint reflektív gondolkodást igényel.

3. A kutatás kérdései, módszerei, forrásai

A kutatás középpontjában, az elméleti és a gyakorlati részben egyaránt, az a kérdés áll, hogy melyek a természetben folytatott empatikus tánc (továbbiakban TFET) jellemzői. Ehhez kiindulásként megvizsgáljuk a 20. század eleji és a posztmodern kor európai és észak-amerikai táncosainak viszonyát a természethez, mert ennek során az is feltárul, hogy miként viszonyultak különböző korokban a táncosok a természetességhez és a természeti környezethez. Feltételezésünk szerint lehet meríteni a modern táncosok tapasztalataiból a természetbe helyezett tánc jelen korban végzett empirikus kutatásának megtervezéséhez és eredményeinek értelmezéséhez. A kutatást megelőző kérdések a következők voltak: A) Miként járulnak hozzá a TFET sajátos tapasztalatának megértéséhez az annak előzményeit jelentő tánc történeti hagyományok? B) Milyen magyarázattal szolgál a táncos empatikus tapasztalatára a filozófia, a testérzékelés fiziológiája és az empátiaelmélet? Az erre épülő további kutatási kérdések a következők:

- a. Mely testelméletek hozhatók összefüggésbe a test felszabadítására törekvő életreform mozgalom testkultúrájával és a természetben táncolással?
- b. A kineztiázia és az empátia mely elméleti megállapításai kapcsolhatók a természetben folytatott táncoláshoz?
- c. Kik voltak a természetben folytatott tánc fő képviselői a modern tánc történetében a 20. század első két évtizedében, és a posztmodern korszakban?
- d. Mi jellemezte a természetességre törekvő táncszemléletüket, és erre milyen táncpedagógiai koncepció épült?
- e. Milyen közös vonások fedezhetők fel a 20. század eleji életreform mozgalomban és a beat, valamint a hippie mozgalomban?
- f. Miként jelent meg a kineztiázira való támaszkodás, a természetességre és az empátiára való törekvés az 1920-as évek végétől az 1970-es évekig tartó időszakban a modern tánc képviselőinél a színpadi táncban?
- g. Melyek a természetben folytatott tánc élményének antropológiai, fiziológiai, kineztiáziai pszichológiai jellemzői, különös tekintettel a természettel létrejövő empatikus kapcsolatra?

A dolgozat elméleti-történeti és empirikus kutatási részében egyaránt a kvalitatív nézőpontú megközelítés áll a középpontban; az elméleti részben a deduktív, leíró, komparatív és hermeneutikai megközelítésű tartalomelemzés dominál a dokumentumok forráselemzésében.

Az empirikus vizsgálat induktív tartalomelemzéssel annak megállapítására irányult, hogy melyek a természetbe áthelyezett táncművészet sajátosságai, különös tekintettel a természettel létrejövő empátiás kapcsolatra. Ebben a vizsgálatban a participatív megközelítés dominált, amelynek során a kutatótanár szabad naplővezetése és a résztvevők reflektív tapasztalatait tartalmazó félig strukturált naplói, valamint a közös munka eredményeit feldolgozó fókuszcsoportos interjú eszközeivel valósult meg a táncworkshop témájának (TFET) feltárása. A résztvevők naplói és a fókuszcsoportos interjú feldolgozása a megalapozott elmélet (grounded theory) szempontjai alapján történt. A kutatás szerkezetileg hasonlítható az akciókutatáshoz, de nem célja a tanulás-tanítás jobbá tétele.

Az értekezés szerzője a kutatás elméleti-történeti keretének megalapozásához másodlagos forrásokra támaszkodott, míg az empirikus rész feltárásában az elsődleges forrásokat a természetben folytatott tánc kutatójának saját reflektív tapasztalatai, a fókuszcsoportos interjú és félig strukturált naplók jelentik.

4. A kutatás célkitűzései

A kutatás célja a TFET sajátos tapasztalatának megértéséhez (empirikus rész) feltárni a természetben történő modern tánc 20. század eleji és a posztmodern kori európai és észak-amerikai hagyományait, az empátia elméleti hátterét és a testi kinesztetikus megtapasztalás fiziológiai vonatkozásait. Azt szeretnénk megtudni, hogy miként viszonyultak különböző korokban a táncosok a természetességhez és a természeti környezethez.

A dolgozatunkhoz tervezett empirikus vizsgálat tágabb célja olyan kölcsönös tanítási és tanulási folyamat megvalósítása volt egy művészeti projekt keretében, amelynek részét képezte: (1) a természetbe áthelyezett táncstudium sajátosságainak feltárása (2) egy workshopon keresztül, amelynek keretében a növendékek új ismeretekhez jutnak a táncos szakmai kompetenciák fejlesztésében, különös tekintettel az empátiás táncolás megvalósítására, valamint az előadói szerepformálás és jelenlét fejlesztésére.

A vizsgálat szűkebb célja az volt, hogy (3) feltáruljanak a táncot követő reflexiókban azok a tartalmak, amelyek a természetbe áthelyezett tánc és táncoktatás megtapasztalásához köthetőek. További célok között szerepelt annak feltárása, hogy (4) a táncos résztvevők hogyan gondolkodnak a természetben folytatott táncról, (5) milyen affektív és kognitív tapasztalatokat szereznek saját

testük feltérképezésében, és (6) véleményük szerint melyek a tánc örömteli inspirációs forrásai a természeti környezetben.

A vizsgálat részeként megvalósított fókuszcsoporthoz interjúval és a résztvevők által vezetett, félig strukturált naplókval feltárando fő kérdés: Melyek a természetben folytatott tánc élményének antropológiai, fiziológiai, kinesztéziai, és pszichológiai jellemzői, különös tekintettel a természettel létrejövö empatikus kapcsolatra?

5. Elméleti keret

A TFET során szerephez jut a test szabadsága, az érzékszerveken keresztül a környezet észlelése és a saját test kinesztetikus megtapasztalása, valamint az természethez kapcsolódó empátia élménye, amelyeknek tánc történeti előzményei is vannak. A test felszabadítását hirdető, 20. századi életreform mozgalmak keretében jött létre a modern tánc, és ezzel együtt alakult ki a természeti környezetben folytatott modern tánc hagyománya. A TFET témája ily módon interdiszciplináris megközelítést igényel, amely kiterjed a testelméletekre, a kinesztézia és az empátia elméleteire, valamint a természetben folytatott tánc történeti háttérére. A dolgozat egyes fejezetei bemutatják a test modern kori felfogásának sajátosságait, a kinesztetikus érzékelés főbb vonásait, az empátia értelmezését és azokat a modern és posztmodern tánc történeti törekvéseket, amelyek a természetben folytatott táncot helyezik előtérbe, mint egyfajta testi szabadságra való törekvést. A különböző testelméletek értelmezése szerint a test társadalmi meghatározottságok hordozója és kifejezője; a kinesztézia és az empátia vizsgálata során az tárul fel, hogy ezektől a szabadságot korlátozó társadalmi kötöttségektől milyen kiutak lehetségesek. A tánc történeti elemzésben azt keressük, hogyan valósultak meg ezek a kiütkeresö törekvések.

A test fogalma több nézőpontból vizsgálható, aszerint hogy a gondolkodók egy vagy több szubsztanciát feltételező filozófiai nézetet képviselnek. A test mint szubsztancia filozófiai értelmezésének dualista alapját *Platón*, *Arisztotelész* és *Descartes* elméletei adják. A dualista szemlélet szerint a test és lélek két különálló létezőből áll. Ezzel szemben a monista szemlélet pedig vagy a szellemit, vagy a fizikait tartja meghatározónak. Amellett, hogy a test a természet része, jelentös mértékben társadalmi konstrukció. A test technikáiról és a civilizált testről alkotott elképzeléseket *Mauss*, 1936; *Elias* 1987 képviselte, a test mint szimbólum kérdését pedig *Douglas*, 1995, 2003 elméletei tárgyalják. A test szociológiai értelmezésében a dramatikus test kidolgozója *Goffman*, az engedelmes test elméletének megalkotója pedig *Foucault* volt. A testtel kapcsolatos fenomenológiai nézőpont képviselői *Husserl*, *Edith Stein* és *Merleau-Ponty* voltak, akik a test kettös vonatkozását értelmezték: a fizikai test (Körper) és a megélt test (Leib) relatív különbségét, valamint a kinesztetikus tudatosság fogalmát hangsúlyozták.

A TFET során a vizuális érzékelés mellett különösen előtérbe kerül a kinesztézia, amelyet a jelen dolgozat empirikus vizsgálata is igazolt. A kinesztézia latin eredetű szó, fogalma szerteágazó a szakirodalomban (*Lephart 1997; Barnes és Behnke, 1999; Ergen és Ulkar, 2008, Pennartz, 2015; Wilk és Hooks, 2017; Proske és Gandevia 2018*). Emiatt az empirikus vizsgálat elemzéséhez szükségesnek tartottuk a kinesztézia fiziológiai alapjainak a feltárását, amelyhez az elméleti alapot *Schmidt, 1996; Foster, 2011; valamint Sekuler és Blake, 2000* adják.

A TFET természetének empirikus úton történő feltárásához szükséges volt megvizsgálni az „Einführung” kifejezést mint a modern empátia fogalmának előzményét a német esztétikában és pszichológiában (*Vischer, 1873; Lipps, 1897, 1903*), valamint az empátia fogalmát a fenomenológiában (*Edith Stein, Edmund Husserl*), a kortárs elmefilozófiában (*Crick, 1995; Goller, 1999; Nagel, 1974/2004; Fuchs, 2019*), a környezetpszichológiában (*Schwartz, 1977; Sobel, 1996; Guergachi és mtsai, 2010; Tam King-Pong, 2013*). Az empátia kognitív dimenziója *Stotland, 1969; Davis 1983, 1994; Batson és mtsai. 1997*, az affektív dimenzió pedig *Fuchs és Koch, 2014* elméleteivel került megvizsgálásra.

A 19. és 20. század fordulójának társadalmi változásai életreform mozgalmakat hívtak életre (*Németh, 2002, Németh, 2013a, Németh, 2013b*), amelyek a modern ember fegyelmezett testével szemben (*Lafferton, 1997; Németh, 2014; Wulf, 2007*) egy ellenkultúra mozgalmak voltak. A zárt társadalmak rendszerével szemben egy újfajta testértelmezés is előtérbe került, amely az életreform mozgalmak keretében testkultúra mozgalmakat hívott életre és az egészségesen, szépen kiművelt szabad test képét hirdette. Az életreform mozgalmak és a tánc kapcsolatának feltárásában elméleti keretként szolgáltak *Németh 2002; Németh 2013b, Beke, Németh, Vincze, 2013* tanulmányai. A természetben folytatott tánc modern kori hagyományainak két kiemelkedő korszaka különíthető el: a 20. század első két évtizede és a posztmodern korszak. A 20. század első évtizedeinek kiemelkedő képviselői voltak *Gusto Gräser, Isadora Duncan, Laban Rudolf, Mary Wigman* és *Margaret Morris*, a posztmodern képviselői pedig *Anna Halprin, Margie Gillis és Celeste Snowber*. A természetben folytatott tánc történeti és elméleti felvázolása *Maletic, 1987; Partsch-Bergsohn, 1994; McCaw, 2012 Halprin és Kaplan, 1995; Hermann, 1998; Lever, 2003; Poynor, 2009; Carter és Fensham, 2011; Tusa, 2012; Weber, 2014; valamint Dickinson, 2018* tanulmányai alapján történt. A 20. század közepén újabb ellenkultúra mozgalom bontakozott ki a beat és a hippy mozgalmak (*Konok, 2008; Sükösd, 1985; Illés és Farkas, 1975*), és a kor lázadó szemlélete *Anna Halprin* posztmodern táncában is fellelhető. A 20. század közepe a modern színpadi tánc fellendülésének korszaka is volt. Ebben az időben a tánc elméletében és gyakorlatában, valamint a táncpedagógiában új elemként erőteljes szerepet kapott a kinesztézia *Doris Hupmhrey, Martha Graham, Steve Paxton, Irgmard Bartenieff, H'Doubler, Moshe Feldenkrais* táncszemléletében (*H'Doubler, 1925; Hagood és*

Brennan, 2010; Foster, 2011). A kinesztetikus empátia jelen volt a *Judson Dance Theatre* koreográfiáiban, és központi jelentőséget nyert *Marian Chace* táncterápiájában és *Leo Steinberg* művészettörténész tárlatvezetésein (Houston, 2017, Hagood és Brennan, 2010). A posztmodern kor ökológiai krízisében (Lányi és Jávör, 2015; Jávör, 2000; Balog, 2005; Kohak, 1988) a tánc nemcsak esztétikai, hanem morális kérdésként is szerepel, és ennek eredményeként jött létre a környezeti tánc műfaja (Stewart, 2010; Handschuh, 2013; Stone, 2015; Eno, 2018).

6. Az empirikus vizsgálat célja és főbb eredményei

A dolgozat célkitűzései között szerepelt a természetben folytatott táncolás élményét feltárni a kutató saját táncos tapasztalataira alapozva és egy háromnapos workshop résztvevőivel fókuszcsoport interjú és félig strukturált naplók keretében. A természetben folytatott táncolás során, a természet mint empatikus tükör visszatükrözi a testtudatot, a személyiséget, és a természettel való kapcsolatteremtés során belső megtapasztalások jönnek létre. A természeti térélményben kihívást jelentenek a mozgás megtervezésében az, hogy a természetben mint „színpadon” a természeti elemek változatos mintázata és anyaga van jelen, továbbá a talaj egyenetlensége, a külső hőmérséklet és a természet hangjai. A próbaterem közegéhez képest intenzívebb érzékszervi érzékeléssel és észleléssel jön létre a természeti elemek iránti beleérző figyelem. A természethez fűződő kapcsolat kölcsönösségének elvén új testtudati információhoz jut a táncos, és a természeti környezet rávezeti a testet egy naturálisabb mozgásforma kivitelezésére. A táj a természettel való azonosulással folytatott tánc részévé válik, és meghatározza a tánc mozgásdinamikáját és minőségét. A természettel való táncos kapcsolatteremtésnek három típusa különíthető el: 1) a belülről kifelé történő kapcsolatteremtés során egy belső emberi tartalommal közelít a táncos a természethez, 2) a kívülről befelé irány során pedig a természet hangulata és tulajdonságai inspirálják a mozgást, 3) vegyes típus esetén pedig ez a kettő szabadon keveredik. A természetben történő empatikus táncolás során intenzív harmóniaélményt és Flow-állapotot tapasztalhat a táncos.

Pedagógiai jelentősége a természetben való táncoktatásnak az, hogy a személyiség és a szakmai kompetenciák komplex fejlesztését teszi lehetővé. A testi-fizikai kompetenciák között kiemelendő az érzékszervi készségek finomodása, intenzívebb térérzékelés és kinesztetikus érzékelés, valamint aktívabb testközpont használat. A szellemi kompetenciák közül a természetben táncolás leginkább hatással van az alkalmazkodásra, a koncentrációra, a képzelőerőre és az empátiára. A pszichés kompetenciák közül a legfontosabbak a harmónia átélése, és az érzelmek szabad kifejezése.

A fókuszcsoporthoz tartozó interjú és a strukturált naplóvezetés feltárja a természetben folytatott empátikus táncolás szubjektív elemeit. Ezek közé tartozik a természeti elemek elemző megfigyelése érzékszervekkel, amelyben a tapintás és a kinesztetikus rendszer integrálódik. Míg a színpadi vagy próbatermi improvizáció során a táncos elsősorban a képzeletét aktivizálja, addig a természetben megvalósuló táncimprovizáció során az empátikus kapcsolatban az érzékszerveknek van primátusa, különösen a tapintással létrejött közvetlen testi megtapasztalásnak. Ennek az a magyarázata, hogy a tapintás az agy orbitofrontális kérgét aktiválja, amely egyben a kognitív empátiáért is felelős terület (Keltner, 2010; Goodkind, 2010). Az empátia feltétele volt a perspektívaváltás, amelyhez inspirációs forrást a képzelet nyújtott. Az empátikus táncélményben előtérbe került az altruista viszony a természeti elemmel („úgy használja a fa a testemet, ahogy ő a saját testét nem tudja használni”), az együttmozgás képessége, a „természet része vagyok élmény” és a természeti elem mozgásába történő beleképzeléssel egyfajta azonosulás. A természetben folytatott empátikus tánc hatással volt a társas kapcsolatokra, az egymásba érő mozdulatokon keresztül az összetartozás gondolatát, a bátorság érzését, az egység és egész élményét tapasztalták meg a táncosok.

7. Következtetések

Az áttekintett testelméletek rávilágítanak a dolgozat témájaként vizsgált TFET legfőbb jellemzőjére, a természetben megélt szabadság tapasztalatára. *Marcell Mauss*, *Norbert Elias*, *Erving Goffman* testelméleteiből kiderül, hogy a társadalmi test a civilizációs konvenciók korlátai közé szorítottan működik. Ezekkel a konvenciókkal szemben azonban koronként jelentkezik egyfajta lázadó szabadságvágy, ami megmutatkozik nemcsak számos társadalmi magatartásformában (sport, öltözködés, hajviselet és más testre irányuló szokások), hanem a művészet területén is érvényesülnek a testet szabályozó korlátok. A tánc világában ezek a korlátok legszemléletesebben a társastáncban és a klasszikus balettben jelennek meg. A klasszikus balett ideális teste szabályos, szigorúan rögzített jegyekkel bír, szemben a posztmodern kor improvizatív táncában megjelenő testképpel.

A természetben folytatott empátikus improvizatív táncban átélhető a mozgáson keresztül az a szabadság, amellyel az ember elszakadhat a társadalomtól, és a környező természetre hangolódva meg tudja tapasztalni eredeti egységét a természeti világgal. A test szabadsága ebben az improvizatív táncban azt jelenteni, hogy technikai konvencióktól vagy egyéb torzításoktól mentes alakját és mozgását tapasztalhatja meg a táncos, úgy, hogy a mozgását saját belső tartalmak irányítják.

A dolgozatunk témájaként vizsgált TFET nem egy önmagában elismert technika. Abban különbözik a többi hagyományos tánctechnikáktól, hogy nem rendelkezik specifikus szabályrendszerrel, lépések és egyéb mozgáselemek kombinációit rögzítő protokollal. Az improvizáló táncos többféle technikából építkezve végzi a mozgást, amely a természettel teremtett kapcsolat koncepciójától függően alkotónként egyéni mozgásformákat ölel fel.

A TFET során a környezet egy fokozottabban ingergazdag tér az észlelés számára, mint a próbatermi közeg, így mind a mozgásérzékelés, mind az exteroceptorokból származó ingerek intenzívebb aktivitásra készítetik a központi idegrendszert és különösen az érzékelő agykérget. A természeti környezetbe helyezett tánc során a technikai készségek között előtérbe kerül az egyenetlen terep miatt a mozgáskoordináció és az anticipáció. Új anticipációk kiépítése szükséges a mozgások kivitelezéséhez, ennek oka a térelemek változatos eloszlása, valamint az, hogy intenzív és megosztott figyelem irányul a környezet elemeire, a saját testre és a belső képekre. Az egyenetlen terep és a váratlan zavaró tényezők erőteljesebb mozgáskoordinációt, valamint a testközpont fokozott működését igénylik. A próbatermi testhasználatához képest a természeti környezetben folytatott testmozgás során a vizualitás mellett a belső mozgásérzékelés, a kinesztézis szerepe fokozottan jelentkezik. A tánc nézőre gyakorolt hatását elemezve *John Martin* tánckritikus (1893–1985) is hangsúlyozta a kinesztézia szerepét a modern tánc kialakulásában, azt állítva, hogy a mozgás és érzelem között szoros kapcsolat van, és a kinesztetikus memóriában tárolt tapasztalatokkal érthető meg a másik érzelmi állapota. A TFET során az improvizációban a természet elemeire való kognitív és affektív ráhangolódás mellett létrejön egy intenzív kinesztetikus kapcsolatteremtés is, amely segíti a táncos és a természeti környezet közötti perspektívaátváltást.

A kortárs elmefilozófia álláspontja szerint a tapasztalat szubjektív minősége rejtély, és a képzelet a tapasztalat által behatárolt, ezért a másik megismerhetősége korlátozott. *Thomas Nagel* megállapítja, hogy mivel nem rendelkezünk ugyanazzal a neurofiziológiai felépítéssel, nem érthetjük meg azt, hogy milyen lehet denevérek lenni. *David Chalmers* ezzel szemben úgy véli, hogy a tudatos tapasztalat olyan alapvető entitás, amely nem megismerhetetlen, ahhoz más alanyok saját élményeinek leírásai és a szubjektív tapasztalat közvetetten felhasználhatók. A természetben folytatott táncmozgás során előtérbe kerül az empátia lehetősége a természeti környezet elemeivel. Ebben az esetben is hasonló problémával kerülünk szembe: a természeti elemek emberre nem jellemző vonásokkal rendelkeznek (pl. fotoszintetizálás, CO₂ felvétel, stb.), amelyek esetében az emberi tapasztalat kiterjesztése tökéletlen. Rendelkeznek-e egyáltalán valamilyen tudatossággal a működésükben? Mindezekkel szemben vannak tapasztalatok arra vonatkozóan, hogy objektív tulajdonságaiknak megismerése mellett a képzelet bevonásával törekedhetünk a tőlünk idegen természetű entításokhoz történő kognitív és affektív viszonyulásra. Gyakran az intenzív

kinesztetikus érzékeléssel folytatott táncmozgásban megtestesülő perspektíváltás az, amely kiváltja az empátiaélményhez szükséges affektív viszonyulást.

A természeti környezet mint ihletőforrás a tánc megújításában jelen volt a 20. század első évtizedeiben és a posztmodern korban is. A 20. század elején a testnek a természettel való kapcsolatban történő megtapasztalása az életreform mozgalmak testkultúra divatjában főként társadalmi, táncfilozófiai és esztétikai jelentőséggel bírt. Táncában *Isadora Duncan* a természet mozgását imitálta és a meztelenséggel a természetes női test szabadságát hirdette. *Gusto Gräsernek* a természetben folytatott szabad formájú, eksztatikus nudista tánca a *Monte Veritàn* hatással volt *Laban Rudolf* és *Mary Wigman* művészetére. *Laban* a test és a tér tudatosságát kutatta a kozmikus rend metaforájának tekintett táncban.

A hippie és a posztmodern kor modern-kortárs táncában a természethez való közelítés egy tudatos reflektív megtapasztalás, emellett a globális ökológiai krízissel a környezeti tánc létrejöttében morális kérdéssé is vált a természethez való autentikus kapcsolódás. A dolgozat témájaként a primer vizsgálatában szereplő, természetben folytatott empátikus tánc élménye hasonló *Anna Halprin* féle környezeti tánc élményéhez. *Halprin* szerint a táncban a természet esztétikai útmutatóként szerepel a mozdulatok alakításában, és az ő szemlélete szerint is a táncoló test a természeti környezet mikrokozmosza, amely kapcsolódás keretében a természettel folytatott táncos kommunikáció egy folyamatos reflektív munkán alapul.

A természetben folytatott táncmozgás pedagógiai vonatkozásait vizsgálva megállapítható, hogy napjainkban Magyarországon többnyire csak terápiás célra alkalmazzák, és nincsen rendszeres jelleggel beépítve a hazai professzionális táncművészképzés tantervébe, pedig az erőteljes táncos jelenlét és egyéniség fejlesztését jelentősen segítené. A természetben történő empátikus tánc eszközeivel fejlesztett emberi tulajdonságok érezhetően jelentkeznek a társas kapcsolatokban is. Megoldást nyújthat identitászavarok problémájára, önmagunk és társaink elfogadó megismerésére. Fontos élményszerző hatása miatt terápiás szerepe (burn-out szindróma) is lehetne a táncos képzésben. A tánc természeti környezetbe helyezése ugyanakkor felhívja figyelmünket a természet iránti felelősségteljes viszonyulás aktivizálására is, ami a jövő generációjának életterét alapvetően meghatározza. Ilyen módon intellektuális és morális formáló ereje is figyelemre méltó.

A résztvevőkkel folytatott interjúk és a naplók mint kutatási források reliabilitásáról elmondható, hogy a verbális formába öntött szubjektív élmény nem mindig könnyen sorolható kategóriákba. Amellett, hogy a tánc közben megélt élményekből később már nem minden visszaidézhető a verbális kifejezés számára, a táncmozgással kifejezett élmény nem mindenkinél párosul hasonlóan kifejező verbális készségekkel. Mindezek figyelembe vételével a vizsgálat összegzése során a vizsgálatot végző tanárnak mérlegelnie kell, hogy a kutatás céljai

maradéktalanul megvalósultak-e, illetve a megvalósulás módja milyen további kutatási irányokat jelöl ki.

A foglalkozásokhoz rendelt gyakorlatokról összességében elmondható, hogy a vizsgálat céljait megfelelőképpen szolgálták. Az eredmények legfőbb értékeként említhető, hogy feltárultak a természetbe helyezett empátikus tánc élményének szubjektív sajátosságai. Felhívták a figyelmet további kutatási irányok lehetőségére is. A természeti tér megtapasztalásához a jövőben érdemes lenne olyan improvizációs feladatokat is tervezni, amelyek során a táncosnak a térben egymás után több elemmel kell kapcsolatba kerülnie egy nagyobb tér bejárásával, és így több lehetőség nyílna a természetben történő anticipációk kutatására.

A természettel való táncos viszonyban a legerőteljesebben a testi belehelyeződés hat, az érintés és a testi kapcsolat kialakítása után következhet a képzelet működése, a kognitív belehelyeződés a természet elemeibe. A résztvevők reflexióiból kiderült, hogy csak kevesen használtak saját emlékeket és emlékképeket a természettel való kapcsolat kialakításánál. Ez indokolja olyan mozgásos feladatok létrehozását is egy jövőbeli kutatásban, amelyek célzottan ezek aktivizálására irányulnak, és így még inkább hozzájárulnak a természettel való empátikus kapcsolat kialakításához. Az interjú és a naplózás eredményeiből felszínre kerültek olyan vonatkozások (a természetben átélt Flow-élmény, harmóniaélmény és spirituális élmény), amelyek összetevőit egy jövőbeli vizsgálat keretében lehetne feltárni. Szintén egy további vizsgálat témája lehetne az, hogy a természettel kialakítandó empátikus kapcsolat során a táncosok milyen kinesztetikus testélményeket (embodiment) tapasztalnak?

A gyakorlatok helyszínválasztásáról elmondható, hogy a társadalomtól leginkább távol eső hely bizonyult a legjobb helyválasztásnak, mert nem voltak zavaró külső emberek, sem pedig elhaladó járművek. A helyszínválasztásnál ezt a jövőben érdemes figyelembe venni.

A kutatás rávilágít a természetben folytatott tánc funkciójának újraértékelésére, mind a tánc művészetében, mind a pedagógiában. Korunkban, a modern tánc hagyományos mozgásának megtartásával a természetben folytatott tánc új filozófiai és morális tartalommal gazdagodott. Új táncműfajok kialakulásához vezetett, amelyek a környezeti tánc és ennek színpadi adaptációja. Napjainkban a természetben folytatott tánc központi témája nem a test szabadsága, hanem a természeti környezet iránti emberi felelősség. A pedagógiában a természetben folytatott tánc alkalmazható a táncos készségek fejlesztésének hagyományos céljából, és az empátia fejlesztésére is.

Válogatott szakirodalom a dolgozat témájában

- Balog Adalbert (2005): A 20. század ökológiai irányzatai. *Korunk*. 16. 4. 50–54. Letöltés: <http://www.epa.oszk.hu/00400/00458/00100/2005honap4cikk950.htm> 2021. március 17.
- Barnes, Ronnie P. és Behnke, Robert S. (1999): *Athletic Training and Sports Medicine*. Jones & Bartlett Learning.
- Batson, C. Daniel, Early, Shannon, és Salvarani, Giovanni (1997). Perspective taking: Imagining how another feels versus how you would feel. *Personality and Social Psychology Bulletin*. 1997/2. 751–758. DOI: 10.1177/0146167297237008
- Beke László (2013): Művészet-e a mozdulattművészet? – művelődéstörténeti szerepek. In: Beke László, Németh András, és Vincze Gabriella (2013, szerk.): *MOZDULAT – magyar mozdulattművészet a korabeli társadalom és művészet tükrében*. Gondolat Kiadó, Budapest. 7-14.
- Buda, Béla (2006): Az empátia fogalmának kialakulása. In: *Empátia*. Urbis Könyvkiadó, Budapest. 11-37.
- Carter, Alexandra és Fensham, Rachel (2011, szerk.): *Dancing Naturally. Nature, Neoclassicism and Modernity in Early Twentieth Century Dance*. Palgrave Mcmillan, New York.
- Crick Francis (1995): *The Astonishing Hypothesis: The Scientific Search for the Soul*. Simon & Schuster, New York.
- Davis, Mark (1983): Measuring individual differences in empathy: Evidence for a multidimensional approach. *Journal of Personality and Social Psychology*. 44. 1. sz. 113-126. DOI: 10.1037/0022-3514.44.1.113
- Davis, Mark (1994). *Social psychology series. Empathy: A social psychological approach*. Westview Press, Colorado.
- Dickinson, Barbara (2018): Margie Gillis: The Indelible Art of an Integrated Artist. *Dance Chronicle*. 41. 2. sz. DOI: 10.1080/01472526.2018.1462646
- Douglas, Mary: (2003): *Rejtett jelentések*. Osiris, Budapest.
- Douglas, Mary (1995): A két test. *Magyar Lettre International*. 18. sz. Letöltés: <https://epa.oszk.hu/00000/00012/00002/04.htm> 2020. április 1.
- Elias Norbert (1987): *A civilizáció folyamata*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Eno, Dianne (2018): *Mountain Dance: A Transdisciplinary Exploration of Environmental Dance as an Autopoietic Expression of Ecological Connectivity and Synthesis*. Phd értekezés. Kézirat. Antioch University, New England.
- Ergen, E. és Ulkar, B. (2008): Proprioception and ankle injuries in soccer. *Clin Sports Med*. 1. 1. sz. 195-217. DOI: 10.1016/j.csm.2007.10.002.

- Foster, Leigh Susan (2011): *Choreographing Empathy: Kinesthesia in Performance*. Routledge, Abingdon.
- Foucault, Michel (1990): *Felügyelet és büntetés*. Gondolat, Budapest.
- Fuchs, Thomas (2019): The Embodied Mind. Video interjú. <https://www.youtube.com/watch?v=6WN8RG1AHTA> Letöltés: 2020. április 27.
- Fuchs, Thomas és Koch, Sabine (2014): Embodied affectivity: on moving and being moved. *Frontiers in Psychology*. **6**. 508. sz. DOI: 10.3389/fpsyg.2014.00508
- Goffman, Erving (2015): *Az én bemutatása a mindennapi életben*. Thalassa Alapítvány-Pólya Kiadó, Budapest.
- Goller, Hans (1999): A „test-lélek probléma” a pszichológiában. *Mérleg*. **35**. 3. sz. 276-292. http://filozofia.uni-miskolc.hu/wp-content/uploads/2011/11/Merleg_TestLelek.pdf Letöltés: 2020. május 6.
- Goodkind, Madeleine Shirley (2010): Cognitive Empathy Following Orbitofrontal Cortex and Dorsolateral Prefrontal Cortex Damage. Letöltés: <https://escholarship.org/uc/item/78h8n4hd> 2020. október 19.
- Goodwin, John (2014): Bevezetés: Norbert Elias és a folyamatszociológia. *Erdélyi Társadalom*. **12**. 2. sz. 9-16.
- Guergachi, A., Ngenyama, O., Magness, V., és Hakim, J. (2010): *Empathy: a Unifying Approach to Address the Dilemma of 'Environment versus Economy'*. Előadás: 5th International Congress on Environmental Modelling and Software. Ottawa, Ontario, Kanada. 2010. július. 1. Letöltés: <http://former.iemss.org/sites/iemss2010/papers/S11/S.11.08.Empathy%20a%20unifying%20a%20approach%20to%20address%20the%20dilemma%20of%20environment%20versus%20economy%20-%20AZIZ%20GUERGACHI.pdf> 2020. január 8.
- Hadas Miklós (2014): Erőszakkontroll és intimitás. Kritikai adalékok Norbert Elias civilizációelméletéhez. *Erdélyi Társadalom*. **12**. 4. sz. 97-122.
- Hagood, Thomas K. és Brennan, Mary Alice (2010): *Sense and Sensibility: Writings on Kinesthetic Potentials and Dance Education*. Letöltés: https://www.academia.edu/5010792/Sense_and_Sensibility_Writings_on_Kinesthetic_Potentials_and_Dance_Education 2019. július 2.
- Halprin, Anna és Kaplan, Rachel (1995): *Moving toward life: five decades of transformational dance*. Wesleyan University Press, London.
- Handschuh, Julia (2013): On Finding Ways of Being: Kinesthetic Empathy in Dance and Ecology. In: Besel, Richard D. és Blau, Jnan A. (2014): *Performance on Behalf of the Environment*. Lexington Books, Lanham. 147-175.
- H'Doubler Margaret N. (1925). *The Dance and Its Place in Education*. Harcourt Brace and Company, New York.

- Heller Ágnes (2005): *Megtestesülés*. Csokonai Kiadó, Debrecen.
- Houston, Kerr (2017): Embodied Poses: Leo Steinberg, Kinesthetic Empathy, and Dance Theory in the 1960s. In: *Dance Chronicle*. **40**. 337-348. DOI: 10.1080/01472526.2017.1370353
- Husserl, Edmund (1972): Természettudományi és szellemtudományi beállítódás. Naturalizmus, dualizmus és pszichofizikai pszichológia. In: Vajda Mihály (szerk.): *Edmund Husserl válogatott tanulmányai*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Illés László és József Farkas (1975, szerk.): „Vár egy új világ”. *Tanulmányok a szocialista irodalom történetéből IV*. Akadémia Kiadó, Budapest.
- Jávor Benedek (2000): A környezeti krízis és a demokratikus állam. Liget Műhely, Budapest. Letöltés: <https://ligetmuhely.com/liget/kornyezeti-krizis-es-a-demokratikus-allam/> 2019. október 8.
- Keltner, Dacher (2010): Hands On Research: The Science of Touch. https://greatergood.berkeley.edu/article/item/hands_on_research Letöltés: 2020. október 19.
- Kohak, Erazim (1988): Az ökológiai tapasztalat változatai. Liget Műhely, Budapest. Letöltés: <https://ligetmuhely.com/liget/az-okologiai-tapasztalat-valtozatai/> 2019. október 8.
- Konok Péter (2008): Virágok és virágárusok. *Rubicon*. **10**. 50-55.
- Lafferton Emese (1997): Az ember és a társadalom testéről a modern tudományok tükrében. *Replika* **28**. 39–57.
- Lányi András és Jávor Benedek (2015, szerk.): Az emberi cselekvés megváltozott természete. In: *Környezet és etika*. L'Harmattan, Budapest. 25-36.
- Lephart, Scott. M. és mtsai. (1997): The role of proprioception in the management and rehabilitation of athletic injuries. *The American Journal of Sports Medicine*. **25**. 1. sz. 130-137. DOI: 10.1177/036354659702500126
- Lever, Maurice (2003): *Isadora Duncan. Egy élet regénye*. Európa Könyvkiadó, Budapest.
- Lipps, Theodor (1897): Raumaesthetik und geometrisch-optische taeushungen. J. A. Barth, Leipzig.
- Lipps, Theodor (1903): Einfühlung, Innere Nachahmung und Organempfindung. *Archiv für Gesamte Psychologie I*. 465–519.
- Maletic, Vera (1987): *Body – Space – Expression: The Development of Rudolf Laban's Movement*. Mouton De Gruyter, Berlin.
- Mauss, Marcell (2000): A test technikái. In: Marcel Mauss (2000): *Szociológia és Antropológia*. Osiris Kiadó, Budapest. 425-444.
- McCaw, Dick (2012): *The Laban Sourcebook*. Routledge, New York.
- Merleau-Ponty (2012): *Az észlelés fenomenológiája*. L'Harmattan, Budapest.

- Mezei Balázs (2004): A test modális elmélete. In: Boros Gábor és Ulmann Tamás (szerk.): *A szubjektum problémája*. Tudástársadalom Alapítvány, Budapest. 157-211.
- Montag, Christiane, Heinz, Andreas és Gallinat, Jürgen (2008): Theodor Lipps and the Concept of Empathy: 1851–1914. *American Journal of Psychiatry*. 165. 10: 1261 DOI: 10.1176/appi.ajp.2008.07081283
- Müller, Hermann (1998): *Feuertanz und Orgie*. Deutsches Monte Verità Archiv. Freudenstein.
- Nagel, Thomas (2004): Milyen érzés denevérnek lenni? *Vulgo*. 5. 2. 3-12. *The Philosophical Review*. **83**. 4. sz. 435-450.
- Németh András (2002): A reformpedagógia gyermekképe. A szent gyermek mítoszától a gyermeki öntevékenység funkcionális gyakorlatáig. *Iskolakultúra*. **3**. 21-28. sz.
- Németh András (2013a): Az életreform társadalmi gyökerei, irányzatai, kibontakozásának folyamatai. In: Németh András és Pirka Veronika (2013, szerk.): *Az életreform és reformpedagógia – Recepció és intézményesülési folyamatok a 20. század első felében*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Németh András (2013b): Életreform-törekvések és táncpedagógiai reformok a 20. század első felében. In: Beke L., Németh A., és Vincze G. (2013, szerk.): *MOZDULAT – magyar mozdulatművészet a korabeli társadalom és művészet tükrében*. Gondolat Kiadó, Budapest. 11-51.
- Németh András (2014): *Emberi idővilágok. Pedagógiai megközelítések*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Noyes, Frank N. (2016): *Noyes' Knee Disorders: Surgery, Rehabilitation, Clinical Outcomes*. Elsevier Health Sciences.
- Partsch-Bergsohn, Isa (1994): *Modern Dance in Germany and the United States: Crosscurrents and Influences*. Harwood Academic Publisher, Chur.
- Pennartz, Cyriel M. A. (2015): *The Brain's Representational Power: On Consciousness and the Integration of Modalities*. MIT Press, Cambridge.
- Poynor, Helen (2009): Anna Halprin and the Sea Ranch Collective, an embodied engagement with place. *Journal of Dance and Somatic Practices*. **1**. 1. sz. 121-132. DOI: 10.1386/jdsp.1.1.121_1
- Proske, Uwe és Gandevia, Simon C. (2018): Kinesthetic senses. *Comprehensive Physiology*. **8**. 3. sz. 1157-1183. DOI: 10.1002/cphy.c170036
- Sarah Thompson (2018): Interview: Celeste Snowber. Letöltés: <https://www.sadmag.ca/blog/2018/5/31/interview-celeste-snowber> 2019. március 6.
- Schmidt, Richard A. (1996): *Mozgáskontroll*. Magyar Testnevelési Egyetem, Budapest.
- Schwartz, Shalom H. (1977): Normative Influences on Altruism. *Advances in Experimental Social Psychology*. 10. 221-279. DOI: 10.1016/S0065-2601(08)60358-5

- Sekuler, Robert és Blake, Randolphy (2000): *Észlelés*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Sobel, David (1996): *Beyond ecophobia: Reclaiming the heart in nature education*. The Orion Society and the Myrin Institute, Great Barrington.
- Stein, Edith (1964): *On the problem of empathy*. Springer Science+Business Media, BV., Hága.
- Stewart, Nigel (2010): Dancing the Face of Place: Environmental dance and eco-phenomenology. *Performance Research*, **15**. 4. sz. 32–39. DOI: 10.1080/13528165.2010.539877
- Stone, Joanna (2015): Environmental dance: listening to and addressing the questions gently. Letöltés: <https://ausdance.org.au/articles/details/environmental-dance-listening-to-and-addressing-the-big-questions-gently> 2019. október. 10.
- Stotland, Ezra (1969). Exploratory investigations of empathy. *Advances in Experimental Social Psychology*. 1969/4. 271–313. DOI: 10.1016/S0065-2601(08)60080-5
- Sükösd Mihály (1985): *Beat-hippi-punk*. Kozmosz Könyvek, Budapest.
- Takács Ádám (2009): Biopolitika és nemzeti állapot. Michel Foucault egy problematikájának rekonstrukciója. In: Cieger András (szerk.): *Kötőerők. Az identitás történetének térbeli keretei*. Atelier, Budapest. 15-28.
- Tam, King-Pong (2013): Dispositional empathy with nature. *Journal of Environmental Psychology*, **35**. 9. sz. 92-104. DOI: 10.1016/j.jenvp.2013.05.004
- Tusa, Shea (2012): *Autonomy as a temporary collective experience: Anna Halprin`s dance events, deweyan aesthetics, and the emergence of dialogical art in the sixties*. Phd értekezés. Kézirat. University of Victoria. 9-18.
- Vischer, Robert (1872): Über das optische Formgefühl. Ein Beitrag zur Ästhetik. In: Drei Schriften zum ästhetischen Formproblem. Halle, Saale, 1927. 1-44.
- Weber, Rebecca (2014): Interview with Celeste Snowber, Simon Fraser University. *Dance, Movement, Spiritualities*. **1**. 2. 347-352. DOI: 10.1386/dmas.1.2.347_7
- Wilk, Kevin E. és Hooks, Todd R. (2017): Neuromuscular Training After Anterior Cruciate Ligament Reconstruction. In: Frank R. Noyes és Sue D. Barber-Westin (szerk.): *Noyes' Knee Disorders: Surgery, Rehabilitation, Clinical Outcomes*. Elsevier Inc., Amszterdam. 337-355.
- Worth, Libby és Poynor, Helen (2018): *Anna Halprin*. Routledge, New York.
- Wulf, Christoph (2007): *Az antropológia rövid összefoglalása*. Enciklopédia Kiadó, Budapest.

A dolgozat témájában megjelent publikációk:

Balogh Janka és Németh András (2021): Life reform and the new body concept of the art of movement. In: Polenghi Simonetta, Németh András és Kasper Tomas (szerk.): *Education and Body in Europe (1900 - 1950) Movements, public health, pedagogical rules and cultural ideas*. Peter Lang International Academic Publishers. 41-59.

Balogh Janka (2015): A tánc és a természet kapcsolata az empátia és a jelenlét fejlesztésében. A Táncoló természet projekt ismertetése és pedagógiai következtetések. *Táncművészet és Tudomány: Tánc és Társadalom*. **9**. Magyar Táncművészeti Főiskola, Budapest. 28-38.

Balogh Janka (2019): Tánc a kozmosszal a Monte Veritán 1913-1917 között. *Tánc tudományi Közlemények*. **10**. 1.sz. Magyar Táncművészeti Egyetem, Budapest. 5-14.

Balogh Janka és Fenyves Márk (2019): A mozdulatművészet kapcsolata a 20. század első felének emancipációs törekvéseivel Magyarországon. *Tánc tudományi Közlemények*. **10**. 1. sz. Magyar Táncművészeti Egyetem, Budapest. 82-91.

Konferenciák:

Balogh Janka (2019): *Open spaces in nature as alternative sides for educating dancers*. Előadás: International Standing Conference on the History of Education (ISCHE 41): Spaces and Place of Education. Universidade do Porto. Porto, Portugália, 2019.07.16. - 2019.07.20.

Balogh Janka, Németh András (2018): *Nature as quasi teacher: the effect of space in the natural environment on the dancer's mind*. Előadás: International Standing Conference on the History of Education (ISCHE 40): Education and nature. Berlin, Németország, 2018.08.29. - 2018.09.01.

Balogh Janka, Fenyves Márk (2018): *A reformpedagógia gyermekképe Isadora Duncan és Raymond Duncan táncpedagógiájában*. Előadás: XVIII. Országos Neveléstudományi Konferencia (ONK). ELTE Pedagógiai és Pszichológiai Kar (ELTE PPK), MTA Pedagógiai Tudományos Bizottság. Budapest, Magyarország, 2018.11.08. - 2018.11.10. .

Balogh Janka, Németh András (2017): *Fejezetek az életreform „titkos” történetéből – Gusto Gräser és a tánc*. Előadás: Reformpedagógia és Életreform – Elméleti megközelítések, új kutatási eredmények. Eger, Magyarország, 2017.07.07. - 2017.07.09.

Balogh Janka, Fenyves Márk (2017): *A mozdulatművészet kapcsolata a 20. század első felének emancipációs törekvéseivel Magyarországon*. Előadás: VI. Nemzetközi Tánc tudományi Konferencia: Táncművészet és intellektualitás. Budapest, Magyarország: Magyar Táncművészeti Egyetem, 2017.11.17. - 2017.11.18.

Balogh Janka (2017): *Tánc és természet – Anna Halprin táncművész életreform programja*. Előadás: XVII. Országos Neveléstudományi Konferencia (ONK), MTA Pedagógiai Tudományos Bizottság. Nyíregyházi Egyetem. Nyíregyháza, Magyarország, 2017.11.09. - 2017.11.11.

Balogh Janka (2015): *A tánc és a természet kapcsolata az empátia és a jelenlét fejlesztésében. A Táncoló természet projekt ismertetése és pedagógiai következtetések*. Előadás: V. Tánc tudományi Konferencia: Táncművészet és Tudomány. Tánc és társadalom. Magyar Táncművészeti Főiskola. Budapest, Magyarország, 2015. 11. 13-14.